

KOZI KÖRPEŞ BAYAN SULU HİKAYESİNİN ÜÇ VERSİYONU ÜZERİNDE MUKAYESE ÇALIŞMASI

Kozi Körpeş Bayan Sulu (EROL, 1992) hikayesi, Kazakistan'da ortaya çıkmış ve oradan da geniş coğrafyalara yayılmış bir sözlü anlatım mahsulüdür. Hikayenin yayıldığı coğrafyalardan bahsedilirken Altay, Batı Sibiryaya, Başkurdistan, Tataristan ve Kırım gibi yerlerin adları geçmektedir: "*Kozi Körpeş - Bayan Sulu jırı tek Kazak arasında ğana emes, Altaylıktarğa, Başkurttarğa, Kırım Tatarlarına da erteden tanım mura. Keyingi jıldarda jırdın Ruvminiya Tatarları men Nogaylarına da kanıktı ekeni melim bolıp otr*" (SEYDEHANOV, 1985: 7). Dikkat edileceği gibi hikayenin bilindiği yerler Türkiye'nin kuzeyinde ve kuzeydoğusundadır. Türkiye ve Azerbaycan sözlü geleneğinde Kozi Körpeş Bayan Sulu adlı bir hikayeye rastlanmamaktadır (AHUNDOV, 1961.; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1981, C.4 :57-63). Yayılma sahalarına bakarak Kozi Körpeş Bayan Sulu'nun özellikle Kazaklar ve Tatarlar arasında yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlatım türünün yaygın olarak bilinmesi, hikayenin varyant sayısındaki artışı da beraberinde getirmiştir. Tespit edilen varyantların elliye yaklaştığı bilinmektedir (SEYDEHANOV, 1961: 6; ÇINAR, 1996:64) Bu varyantların çoğunda âşıklar birbirlerine kavuşmadan ölmektedirler. Ancak son zamanlarda ortaya çıkan bazı varyantlarda âşıkların kavuştukları, çocukları olduğu, hatta Kozi Körpeş'in ölüp dirildiği görülmektedir. Fakat tüm bu varyantları toplayan ve bu hikaye hakkında en kapsamlı çalışmaları bulunan (SEYDEHANOV, 1961: 6; ÇINAR, 1996: 11-12, 64) Muhtar ÈVEZOV'a göre hikayenin gerçek varyantı, âşıkların ölümüyle sonuçlanandır. Bazı varyantların mutlu sonla bitmesi, dinleyici topluluğunun psikolojisi ve anlatanın anlatım esnasındaki durumuyla izah edilebilir. Bunun örneklerini Türkiye'de de görmek mümkündür (BAŞGÖZ, 1986: 49-137).

Kozi Körpeş Bayan Sulu hikayesi genellikle manzum mensur karışık bir yapıdadır. Fakat özellikle bazı ozanların tasnif ettiği versiyonların tamamen manzum olduğu da görülmektedir. Hikayenin ne zaman ortaya çıktığı konusu, henüz bilinmezliğini korumaktadır. Ancak göçebe hayatının yaşandığı ve yaylalarda hayvancılığın yapıldığı zamanlarda ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Kozi Körpeş Bayan Sulu hikayesinin bozkırda yaşayan ve hayvancılıkla uğraşan göçebe kavimle-

Şeref BOYRAZ

Cumhuriyet Ü. Fen-Edebiyat Fak. Türk
Dili ve Edebiyatı B. Arş. Görevlisi

rin hayatını yansıttığı, araştırmacılarca belirtilmektedir.

Hikayede temel vakayı, birbiriyle beşik kertmesi yapılan iki gencin, kızın ebeveynleri tarafından ayrılması ve erkek kahramanın sevgilisini aramaya çıkıp sonunda engelleri aşamayıp vuslata eremeden ölmesi oluşturmaktadır.

Yukarıdan beri "hikaye" kelimesini kullanarak sözlü anlatım türleri içerisindeki yerini belirtmeye çalıştığımız Kozi Körpeş Bayan Sulu'ya, ortaya çıktığı yer olarak kabul edilen Kazakistan'da "destan" denilmektedir. Kazakistan'da-Azerbaycan'da da olduğu gibi (EFENDİYEV, 1992:309-409). Türkiye sahasında kullanılan "halk hikayesi" kavramı yerine "destan" kelimesi kullanılmakta ve bu destanlar temalarına göre kahramanlık (batırlık) ve muhabbet (ğışıktık) destanları diye ikiye ayrılmaktadır (ALPTEKİN, 1992:21-22). Kozi Körpeş Bayan Sulu ise muhabbet (Ğışıktık) destanları içerisinde zikredilmektedir (ÇINAR,1996:63-64). Fakat biz, Kozi Körpeş Bayan Sulu'nun Türkiye sahasında "destan" adı verilen türlerle karıştırılmaması için Türkiye'deki benzerlerini de düşünerek ona "hikaye" deme yolunu seçtik.

Kazakistan'da Kozi Körpeş Bayan Sulu'ya "destan"ın yanısıra kimi kaynaklarda "jır" da denilmektedir. "Jır", aslında halk şiiri nazım **şeklidir**: "*Jır: Gazah, Garagalpah, Gırgız (ir şeklinde) Tatar ve Başgırd (yır şeklinde) edebiyatında halg şe'ri forması*" (MİREHMEDOV, 1978:72)dır. Fakat zamanla "jır", anlam genişlemesine uğrayarak bir musikî aleti eşliğinde çalın söylenen veya terennüm edilen manzum eserlerin **genel adı olmuştur**: "*Adeten musığı aletleri kobız ve dombranın müşayieti ile (eşliğiyle) reçitativ (terennüm) halinde ifa olunur. İndi deklamasiya şeklinde (müziksiz ahenkle) de okunur*" (MİREHMEDOV, 1978:72). İşte bu sebeple Kozi Körpeş Bayan Sulu'ya "jır" da denilmektedir. Ancak sırf terennüm edilmeleri cihetiyle sözlü anlatım türlerinin ve halk şiirlerinin hepsine birden "jır" denilmesi birtakım problemlerin kaynağı olacaktır. Onun için Kozi Körpeş Bayan Sulu'ya "hikaye" demeyi yeğliyoruz.

Kozi Körpeş Bayan Sulu hikayesi kimi versiyonlarda masal başlığı altında verilmektedir. Örneğin hikaye Barabin varyantında "*Barabin Tatarlarının Nağılları*" ana başlığı altında okuyucuya sunulmuştur (DİMİTRİEVA,1981) ve

"nağıl" kelimesinin de Türkiye'deki karşılığının "masal" olduğu malumdur (OVÜREHMEDOV, 1978:121). Yine Dobruca varyantı, "*Bozcigit Dobruca Tatar Masalları*" **şeklinde, içerisinde** "masal" kelimesini barındıran bir başlığa sahip kitabın sayfaları arasında yer almaktadır (MAHMUT-MAHMUT, 1988:227-236). Ancak bu noktada bir hususu belirtmek gerekir: "*Bozcigit Dobruca Tatar Masalları*" **adım taşıyan kitabın** içerisinde anlatım türleri, "Batırlık Masalları" ve "Aşk-Sewda Masalları" diye iki ana başlık altında sıralanmıştır. "Edege Batır", "Şora Batır", "Adel Sultan", "Bayböri Ulı Beyret Batır", "Aysıl Ulı Amet Batır", "Kıylap Batır" gibi destansı mahiyette olan anlatım türleri "Batırlık Masalları" başlığına dahil edilirken "Bozcigit", "Tayır man Zöre", "Kozıkürpeş men Bayansılıw", "Arız man Kamber", "Yusuf man Züleyha" gibi halk hikayesi mahiyetindeki anlatım türleri de "Aşk-Sewda Masalları" başlığı altında verilmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere "destan", "masal" ve "halk hikayesi" arasında bir ayırım yapılmamıştır. Yukarıda adı geçen destan ve hikayeler, kitabın "içindekiler" kısmında "masal" olarak gösterilirken aynı kitabın "Giriş" mahiyetindeki bölümünde "destan" ya da "destan / masal" olarak anlatılmıştır (MAHMUT-MAHMUT,1988:5-14). Bu durum türler arasındaki ayırım yapılmadığını daha açık bir biçimde göstermektedir. Bütün bunlara bakarak Kozi Körpeş Bayan Sulu hikayesine "masal" denilmesi iki sebebe bağlanabilir: 1-Yukarıda anlatıldığı gibi sözlü anlatım türleri arasındaki ayırım yapılmaması, 2-Hikaye içerisinde masal unsurlarının / motiflerinin bulunması. Hemen birçok hikayede olduğu gibi Kozi Körpeş Bayan Sulu hikayesinde de bazı masal unsurları /motifleri görülmektedir. Kahramanların doğuşu epizodu, haberci kuşun konuşması, sihirli kılıç, kuşu öldürenlerin anında Kozi Körpeş'in yanında olması gibi unsurlar, Kozi Körpeş Bayan Sulu hikayesinde ilk anda göze çarpan masal motiflerindedir. Adı geçen bu ve benzeri motifler hikayeye ya sonradan anlatıcı tarafından eklenmiştir ya da bu, masaldan hikayeye geçiş döneminin bir eseridir. Bu sebeple de içerisinde masal unsurları barındırmaktadır. Bir metnin, bünyesinde bazı masal unsurlarını barındırması, onun masal olarak nitelendirilmesine yeter mi bilemiyoruz. Ancak kanaatimize göre hikaye unsurları ağırlıkta olan metinlere, barındırdığı birkaç masal

motifinin hatırına 'masal' denmesi doğru olmamalıdır.

Şimdi kısaca tanıtmaya çalıştığımız hikayenin versiyonlarının mukayesesine geçebiliriz.

Barabin Varyantı (VI)

Bu varyant Barabin Tatarlarına ait olup Azerbaycan'da basılan "*Zaman Zaman İçinde Türk Halklarının Nağillan*" (GÖZELOV, 1993:104-112) adlı kitaptan çalışmamız için seçilmiştir. Bu kitaba da yukarıda künyesini verdiğimiz "Barabin Tatarlarının Nağillan" adlı kitaptan Azerî lehçesine çevrilerek alınmıştır. Bu versiyon manzum mensur karışık olmasına rağmen manzum kısım yok denecek kadar azdır ve olan manzum kısımların çoğu da Kozıkörpeç ile annesi arasında geçmektedir. Çok az kısmı ise iki âşık arasındaki duygu ve düşüncelerin aktarılmasına yardımcı olmaktadır. Toplam on defa geçen manzumelerin dördü dördlük, dördü beyit, ikisi de beşliktir. Bu varyantın ismi "Kozıkörpeç" olarak geçmektedir. Fazla hacimli olmayan bu varyantın epizotları şu şekilde sıralanabilir:

1- Eşleri hamile olan Ağhan ile Garahan ava çıkarlar ve çocukları doğduğunda erkek olana Kozıkörpeç kız olana da Bayansulu adım koymayı kararlaştırırlar.

2- Av dönüşünde bir çobandan Ağhan'ın oğlu, Garahan'ın da kızı olduğu haberini alınca Ağhan o sevinçle atım koştururken attan düşer ve boynu kırılıp ölür.

3- Olağanüstü bir biçimde çabucak büyüyen Kozıkörpeç, on iki yaşına bastığında, babasının oku ve yayıyla talim yaparken bir gelinin testisine nişan alır ve gelin testisini kıracağına gidip erken giden nişanlısını bulmasını, söyler.

4- Kozıkörpeç annesine erken giden nişanlısının kim olduğunu sorarsa da annesinden gerçeği öğrenemez.

5- Kozıkörpeç, çobanın çocuklarıyla âşık oynar ve her seferinde onları yener. Bunun üzerine çocuklar, "Bizi utacağına erken giden nişanlımı bul" diye ona laf atarlar.

6- Kozıkörpeç ve Bayansulu doğduklarında beşik kertme (göbek kesme)'si yapılmışlardır. Ancak bir müddet sonra Garahan'ın eşi, kızını Kozıkörpeç'e vermeyeceğini söylemiş ve Gara Derya'nın yakınına ailece göç etmişlerdir. Bu sebeple herkes Kozıkörpeç'e "erken giden nişanlın" demektedirler.

7- Aynı çobanın çocukları Kozıkörpeç'e nişanlısının kim olduğunu öğrenebilmesi için bir yol gösterirler ve o da bu yolu deneyerek annesinden nişanlısının kim ve nerede olduğunu öğrenir.

8- Kozıkörpeç o sıralarda on yedi yaşındadır ve nişanlısını bulmak için annesinden izin ister, fakat annesi gitmesine razı olmaz. Uzun uğraşmalardan sonra Kozıkörpeç, annesinin rızalığını alamadan babasının silahlarını kuşanarak, atına binip yola çıkar. Bu sebeple de annesinin "Gitmeye yolun olsun da dönmeye olmasın" şeklindeki kargışına hedef olur.

9- Kozıkörpeç yolda rastladığı bir kurt ve a-yıyı vurmak ister, fakat hayvanlar dile gelerek "Ben senin annenim" derler ve Kozıkörpeç de geri dönüp tekrar annesini razı etmeye çalışır ama yine rızalığını alamadan yola çıkmak zorunda kalır.

10- Kozıkörpeç yolda rastladığı deve, at, sığır ve koyun çobanlarından Bayansulu'nun yerini öğrenir ve koyun çobanını öldürerek onun kılığına girer, sonra da Garahan'ın evine gelir.

11- Kozıkörpeç bundan sonra Bayansulu'yu görmek için çobanlık yapmaya başlar ve bir gün Bayansulu'nun Gara Kökkel'in oğluyla nişanlandığını duyduğunda, bir kuzunun kulağına, içerisinde Kozıkörpeç yazılı Yüzüğünü takar ve Bayansulu'ya gönderir.

12- Kuzu, Kozıkörpeç'in öğrettiklerini Bayansulu'ya iletmek için saraya gelir fakat iletmeden kovulunca kulağındaki yüzük düşer ve yanlışlıkla bir gelinin eline, ondan da Bayansulu'nun abisine geçer.

13- Düğün kurulduğunda Kozıkörpeç bir tertiple kendini Bayansulu'ya tanıtır ve Bayansulu Gara Kökkel'in oğluna varmaktan vazgeçer.

14- Bayansulu ile Kozıkörpeç bütün bir geceyi birlikte geçirirler. Sabahleyin bir gelin Kozıkörpeç'in, Bayansulu'nun odasında gizlendiğini anlar ve durumu Bayansulu'nun ahilerine haber verir.

15- Bayansulu'nun büyük kardeşleri durumu babaları Garahan'a anlatırlar ve Gara Kökkel'in oğlunun düğününde Kozıkörpeç'i öldürmek için bir tuzak hazırlayıp onu düğüne davet ederler.

16- Kozıkörpeç, Bayansulu'nun yardım ve uyarılarıyla tuzaktan kurtulur ve Garahan'ın adamlarının elinden atına binerek kaçır.

17- Kozıkörpeç kaçarken bir çocuğun okuyla yaralanır ve Kozıkörpeç bundan sonra bir kuş

vasıtasıyla Bayansulu'yla haberleşip ondan yiyecek alır.

18- Bu durumu öğrenen gelin, Bayansulu' mm elbisesini giyer, kuş da gelip onun koluna konar. Garahan'ın adamları falcının öğrettiği yolla kuşu öldürünce hepsi de bir anda Kozıkörpeç'in yanında olurlar.

19- Garahan'ın adamları ne kadar uğraşırlarsa da Kozıkörpeç'i bir türlü öldüremezler. Sonunda Kozıkörpeç yastığının altındaki kılıcıyla öleceğini söyler ve onlar da öldürürler.

20- Bunu duyan Bayansulu düğünü bırakarak Kozıkörpeç'in cesedinin yanına gelir ve kendini Kozıkörpeç'in bıçağıyla öldürür.

21- Bayansulu'nun öldüğünü öğrenen Gara Kökkel'in oğlu da aynı bıçakla kendini öldürür.

22- Bayansulu'nun anne babası kızlarını çayın bir tarafına Kozıkörpeç'i de diğer tarafına gömerlerken ortaya Gara Kökkel'in oğlunu defn ederler.

23- İki aşğın mezarından çıkan ağaçlar tam suyun üstünde birleşecekken orada bulunan Gara Kökkel'in oğlu'nun mezarından çıkan dikenli dal iki ağacı ayırır. Çayın üstünde geceleri iki ördek birbirlerine doğru yüzerler fakat tam kavuşacakları sırada siyah bir kuş gelip bu iki ördeği ayırır. İnanışa göre bu durum hala böyle devam etmektedir.

Dobruca Varyantı (V2)

Dobruca Tatarlarına ait olan bu varyant (MAHMUT-MAHMUT, 1988:227-236) da manzum mensur karışıktır. Ancak manzum kısımları düzensiz ve çok azdır. "Kozıkürpeş men Bayansılıw" şeklinde bir başlık taşıyan bu versiyonun başında uzun bir masal tekerlemesi yer almaktadır. Hacim olarak Barabin varyantı kadardır. Bu versiyonun epizotlarını aşağıdaki biçimde sıralamak mümkündür:

1-Yedi derya dolaylarında yaşayan iki arkadaş Edil Bay ile Cayık Bay, kayıp hayvanlarını aramak için bir obaya giderler ve orada Edil Bay'ın kızı, Cayık Bay'ın da oğlu olduğunu bir atlıdan öğrenirler.

2- İki arkadaş çocuklarını evlendireceklerine dair söz vererek kızın adını Bayansılıw, oğlanını de Kozıkürpeş koyarlar.

3- Akranları arasında olağanüstü özelliklere sahip olan ve alnında ay, yıldız işareti bulunan

Kozıkürpeş ile Bayansılıw bir birlerini sevmektedirler.

4- Günün birinde Kozıkürpeş'in babası avda hastalanıp ölünce Edil Bay kızını yetim Kozıkürpeş'e vermekten vazgeçer fakat kızını razı edemeyeceğini anlayınca ailesiyle birlikte o diyardan göç eder.

5- Kozıkürpeş bu durumdan habersiz, yaylada hayvanlarla uğraşırken köyden gelen akranlarını aşık oyununda yener ve sonra onların "Bizim aşıklarımızı alacağına git nişanlı bul" sözleri üzerine durumu öğrenir.

6- Kozıkürpeş ısrarlarına rağmen annesini razı edemedi Bayansılıw'u aramak için yola çıkar.

7- Kozıkürpeş'in yolda karşısına çıkanlar, onu geri döndürmek isterlerse de muvaffak olamazlar ve nihayet Kozıkürpeş kel bir çoban kılığına girerek Edil Bay'ın çobanı olur.

8- Kozıkürpeş ile Bayansılıw bir gün bahçede karşılaşır ve Bayansılıw onu alnındaki ay, yıldız işaretinden tanır.

9- İki sevgili gizli gizli buluşup hasret gidermeye başlarlar. Bir gün Edil Bay'ın karısı çobanlarının kim olduğunu anlayıp kocasına haber verir.

10- Edil Bay Kozıkürpeş'i bulmak ve öldürmek için bir tuzak hazırlar fakat Kozıkürpeş sevgilisinin yardımıyla kaçar.

11- Bundan sonra iki sevgili bir kuş vasıtasıyla haberleşirler. Fakat bir gün Edil Bay'ın adamları kuşu tutarlar ve ona eziyet ederek Kozıkürpeş'in yerini öğrenirler.

12- Kozıkürpeş'in başı karşılığında Bayansılıw'la evlendirilme vaadini alan Edil Bay'ın adamları, Kozıkürpeş'i uykuda yakalayıp başını keserler.

13- Durumu gören Bayansılıw, Kozıkürpeş'i gömmek için giderlerken bir tertiple sevgilisini öldüreni kuyuya atar ve bıçağıyla kendisini de öldürerek Kozıkürpeş'in yanına gömülür.

14- Edil Bay'ın çobanı, Kozıkürpeş'i öldüreni kuyudan çıkarır ve iki sevgiliyi ayırdığı için onu öldürür. Bu sırada Kozıkürpeş'in katilinin kam iki âşğın kabrinin arasına sçar.

15- İki âşğın mezarından güller çıkar ve birbirlerine kavuşmak için uğraşırlar ama aralarından çıkan kuşburnu, gülleri ayırır.

Kazakistan Varyantı (V3)

Bu varyant Kazak Ozan Bisembay tarafından nazma çekilmiş ve Köbey SEYDEHANOV tarafından derlenmiştir, diğer iki varyanta göre oldukça hacimli ve olay örgüsü ayrıntılıdır. Bu varyant Kazakistan'da müstakil bir kitap olarak yayınlanmıştır (SEYDEHANOV.1985). Kitabın başında Rahmankul BERDİBAEV tarafından yazılmış, önsöz mahiyetinde "Mengilik Jır" (Ölümsüz Jır) başlığını taşıyan yedi sayfalık bir kısım mevcuttur. Bu kısımda halk edebiyatı mahsullerinin halk hafızasında uzun yıllar korunduğu ve bu mahsullerin yeni yeni derlendiği, ifade edildikten sonra Kozi Körpeş Bayan Sulu hikayesi hakkında yapılan çalışmalar, hikayenin yayıldığı coğrafyalar, anlatılmakta ve hikayenin kısa bir tahlili yapılmaktadır. Bu kısımdan sonra 83 sayfa boyunca hikayenin metni verilmektedir. Metin verilirken hikayenin bazı sahnelerini tasvir edici, tam sayfalık 14 adet resim aralara serpiştirilmiştir. Tamamı manzum olan metnin çoğunluğu, dörtlüklerden ve dörtlükler de 11 heceli mısralardan oluşmaktadır. Ara ara 2, 3, 6, 10 ve 14 mısralı bendlere de rastlanmaktadır. Eser takriben 2500 mısra kadardır. Bu metnin epizotlarını şu şekilde verebiliriz:

1- Yaşlan hayli ilerlemiş olmasına rağmen çocukları olmayan Karabay ile Sarıbay bir av esnasında karşılaşır dost olurlar ve çocukları olduğu takdirde birbiriyle evlendireceklerine dair söz verirler.

2- Sarıbay avda bir marala Karabayın ısrarlarıyla attığı okun geri dönmesi sonucu ölür. Karabay da kekeme bir kadından kendisinin Bayan Sulu adını verdikleri kızı, Sarıbay'ın da Kozi Körpeş adını verdikleri oğlu olduğunu öğrenir ve bunun üzerine kadını kamçılayınca onun kargışını alır.

3- Sarıbay'ın Hanımı gördüğü bir rüya neticesinde kocasına bir şeyler olduğunu kocasının yardımcısı Taylak'a anlatır. Taylak da Sarıbay'ı aramaya gittiğinde onun cesedini bulur ve bu durumu bir Keloğlan, Sarıbay'ın hanımına bildirir.

4- Sarıbay'ın cenaze merasiminde Sarıbay ile Karabay'ın anlaşması öğrenilir ve Sarıbay'ın yerine han yapılan Taylak, oğlu Tanas'ı anlaşmaya uymasın için Karabay'a gönderir ancak Karabay onları kovar.

5- Karabay, Sarıbay'ın yurdu Sarıarka'da rahat edemeyeceğini anlayınca ailesiyle birlikte sırasıyla Semey, Kulja, Sır ve Şu'ya gider. En

sonunda da kızını vermesi karşılığında sürülerini susuzluk ve kıtlıktan kurtaran Kodar'ın tavsiyesiyle Ayagöz'e yerleşir.

6- Aradan on üç yıl geçer, Bayan Sulu güzelliği dillere destan bir genç kız olur ve üvey ablalarından öğrendiği Kozi'ya görmeden âşık olur. Bayan Sulu'nun güzelliğini duyup onu almaya gelen doksan yurdun yiğidini Kodar yenerek kendine esir eder.

7- Taylak'ın küçük kardeşi Aybaş, Kozi Körpeş için Bayan Sulu'yu arayıp bulur ve Kozi Körpeş'e Bayan Sulu'nun yüzüğünü getirir.

8- Kozi annesini razı edemediği Bayan'ı aramaya çıkar ve çeşitli sıkıntılardan sonra Karabay'ın yerini bulur ve Keloğlan kılığında girerek sürülerine çoban olur.

9- Bayan Sulu, düzenlediği tertiple çoban'ın kim olduğunu öğrenir ve iki âşık bundan sonra buluşmaya başlarlar.

10- Kodar, Bayan'ın Kozi'yı sevdiğini öğrenince Kozi'yı düelloya davet eder fakat Kodar yenilir.

11- Karabay'ın arkadaşı Sasanbay'ın köyündeki düğünde Kozi ile Bayan'ın birbirleriyle olan münasebeti iyice ortaya çıkınca Kozi düğünde öldürülmek istenir ancak Bayan'ın üvey ablalarının yardımıyla Kozi kaçarak kurtulur.

12- Bayan'ı Kodar'a vermek istemeyen Kodar'ın, doksan esirinden olan Kösem Sarı esareten kurtulur ve Kozi'nin dostu olur.

13- Kodar, ağacın altında uyuyan Kösem Sarı'yi Kozi zannederek öldürür. Kozi da, Kodar ile Karabay'ı öldürerek intikamını alır.

14- Kozi ile Bayan'ın aşklarının gizli meyvesi Külip dokuz yaşına basmıştır. Kozi, oğlunu kendi yurduna gönderir ve onu orada han seçerler. Kozi Körpeş ile Bayan Sulu da mutlu bir hayat sürerler.

Kozi Körpeş Bayan Sulu hikayesinin bu üç varyantında görüldüğü gibi benzer ve farklı epizotlar/motifler bulunmaktadır. Varyantların karşılaştırılması yapılırken şu sekiz temel epizot sırası takip edilecektir:

- 1- Kahramanların ailesi ve memleketi
- 2- Kahramanların doğumu ve âşık olmaları
- 3- Âşıkların kavuşmasının engellenmesi
- 4- Erkek kahramanın sevgilisini araması
- 5- Âşığın sevgiliyle karşılaşması
- 6- Sevgilinin başkasıyla evlendirilmek istenmesi veya yeniden ayrılık

- 7- Kahramanların sonu
8- Ölüm sonrası oluşan efsaneler

1- Kahramanların Ailesi ve Memleketi

Her üç varyantta da kahramanların aileleri zengindir. Öyle ki V3'teki ailelerin her birinin sürüsünde 90.000 hayvan vardır. VI'de Kozi'nın ve Bayan Sulu'nun babaları zenginliklerinin bir göstergesi olarak ava seksen adamıyla çıkmaktadırlar. Kahramanların babaları VI ve V3'te han, V2'de köyün ileri gelen zengini, "bay"dır. Kahramanların ailesinin zengin ve nüfuzlu olması, bir anlamda onların sıradan insan olmadıklarının ilk işaretidir. VI ve V3'te Bayan Sulu'nun babası, adeta hikayenin kötü kahramanını okuyucuya önceden bildirircesine isminde "Kara" sıfatını Kozi'nın babası da bunun tam tersi bir durumla "Ak" ve "Sarı" sıfatını taşımaktadır. Bu ise hemen her hikaye ve masalda kesif bir biçimde kendini hissettiren düalizmin bu hikayedeki başlangıcıdır. Hikayenin her üç varyantında da sosyal aktivitenin erkekten yana olduğu bir hayat tarzı yansıtıldığı için kahramanların anneleri silik kalmıştır. Öylesine siliktir ki onların adları dahi verilmemiştir. Ancak bu siliklik hali V3'te biraz daha azdır. V3'te Kozi'nın annesi, kocasının ölümünden sonraki örnek davranışlarıyla Kozi gibi bir kahramana yaraşır anne olduğunu ispatlamaktadır. Hikayenin erkek kahramanı üç versiyonda da ailenin tek çocuğudur ve "alp" ile "âşık" tipinin (KAPLAN, 1991) özelliklerini üzerinde taşımaktadır. Bayan Sulu ise annesinin tek çocuğudur ve fakat babasının ilk çocuğu değildir. VI 'de Bayan Sulu'nun üvey ağabeyi V3'te üvey ablaları vardır. V2'de ise Sulu tek çocuktur. Buradan anlaşılacağı üzere VI ile V3 'te Bayan Sulu'nun babası birden fazla evlilik yapmıştır.

Her üç varyantta da kahramanların babaları ya önceden arkadaştır, ya da hikaye içerisinde arkadaş olurlar. Bu durum, esas kahramanlar arasında cereyan edecek ilişkilerin ön hazırlığından başka bir şey değildir. Yine her üç varyantta da kahramanların babaları yaşlıdır. Hikaye ve masalarda "yaşlılık" söz konusu edildiğinde, tecrübe, bilgelik ve ölüm ilk anda akla gelen çağrışımlardır. Kahramanların babalarının yaşlı olduğu belirtilirken hikayenin bundan sonraki kısımlarında tecrübe, bilgelik ve ölüm kelimelerinin ifade ettiği durumlardan biri ya da birkaçı ile

karşılaşılabileceğinin sinyali verilmektedir. Kahramanların ailesi konusundaki özelliklerin birçok masal ve hikaye ile benzerliği dikkati çekmektedir.

Kahramanların memleketi konusunda VI 'de her hangi bir ipucu elde edilemezken V3'te varyantın bir ozan tarafından yeni yazılması dolayısıyla Kazakistan coğrafyasına ait Semey, Kulja, Sır, Şu, Saniarka ve Ayagöz gibi yer adları geçmektedir (KAZAKİSTAN ÜLKE RAPORU, 1993). V2'de de hikayenin cereyan ettiği mekan müphemiyet içerisinde. Ancak bu versiyonun başında "*Bir zamanda, Yedi Derya şetinde, uzak memleketnin birinde...*"(MAHMUT-MAHMUT, 1988:228) şeklinde geçen cümledeki "Yedi Derya" ibaresi, bize Manas Destanında yer alan "Ceti Su" (RADLOFF, 1995:42) kelime grubunu çağrıştırmaktadır. "Ceti Su" Kazakistan'da bir yer adıdır. Bu hikayenin kaynağının Kazakistan olduğu da araştırmacıların birleştiği bir noktadır. Buna göre Dobruca varyantındaki "Yedi Derya " ibaresinin Kazakistan'daki "Ceti Su" dan kaynaklandığı düşünülebilir. 'Ceti Su'yun göçlerle Dobruca'ya taşındığı ve zamanla orada "Yedi Derya" şekline dönüştüğü yabana atılmayacak bir ihtimaldir.

Her üç varyantta da hayvan sürülerinin otlatıldığı dış mekanlar / bozkırlar önemli yer tutmaktadır.

2- Kahramanların doğumu ve Aşık Olmaları

Her Üç varyantta da hikaye başladığında kahramanların anneleri hamiledir. Burada doğum epizodunun diğer hikayelere göre kısa tutulduğu gözlenmektedir. Bir çok hikaye ve masalda rastlanılan doğum epizodunun derviş / Hızır / ermiş / ihtiyar bilge ve züriyet (elma) motifleri bu hikayede bulunmamaktadır. Bu yönüyle hikayenin destan geleneğine ve realiteye yaklaştığı düşünülebilir.

Uzun süre evlat sahibi olamayan babalar, bir vesile ile evden dışarı çıktıklarında çocuklarının olduğunu öğrenirler. Babalar, VI ve V3'te av için, V2'de ise kayıp hayvanlarını aramak için dışarı çıkmıştır. Sebep her ne olursa olsun üç versiyonda da kahramanların babalarının dışarı çık(an)ması boşuna değildir. Hikayedeki çekirdek vakanın oluşumu için bu gereklidir. Çekirdek vakanın başlangıcını henüz doğmamış çocukların birbiriyle evlendirilmek istenmesi oluşturmaktadır. Sözü edilen isteğin doğması ise kahramanların ebeveynlerinin tanışmasına ve hatta bundan da öte

arkadaş olmalarına bağlıdır. İşte bu arkadaşlığın tesisi ya da başka bir deyişle kahramanların daha doğmadan nişanlanmaları için böyle bir yola gerek duyulmuştur. Kahramanların babalarının aynı sosyal seviyeye sahip olmaları, tabiat şartlarının arasında aynı ortamı ve derdi paylaşmaları, onları birbirine yakınlaştırmış ve neticede çocukların evlendirme kararına sevk etmiştir.

Çocukların doğum haberini VI'de bir çoban V2'de iki ayrı atlı, V3'te ise yaşlı, kekeme bir kadın verir.

Kozi Körpeş ve Bayan Sulu'nun babaları üç versiyonda da doğum öncesinde, VI ve V3'te av sahasında V2'de bir obada karşılaştıklarında doğacak çocuklarını evlendireceklerine dair birbirlerine söz verirler. Bu söz verme motifi hemen her hikayede karşımıza çıkmaktadır. Birbirlerine, doğacak çocuklarını evlendireceklerine dair söz veren insanlar, bunu elbette ki doğacak çocuklarından birinin kız, diğerinin erkek olması şartına bağlayacaklardır. Böylesi bir şartın var olabileceğini söylemenin abesliği kadar, doğacak çocukların ikisinin de kız, ikisinin de erkek veya birinin kız ötekini erkek olma ihtimallerinin eşitliği de tabiidir. Tabii olmayan masal ve hikayelerde her zaman üçüncü ihtimalin yani çocuklardan birinin kız, diğerinin erkek olmasının vuku bulmasıdır. Ancak tabii olmayan bu durum, hikayenin kurgusu için son derece elzemdir.

Bu noktada, üzerine dikkatlerin çevrilmesi gereken bir hususu belirtmek yerinde olur ki, o da kahramanların evlenmesine karar verenlerin sadece babalar olmasıdır. Hemen birçok hikaye ve masalda durum böyledir. Bu, hikayenin anlatıldığı yer ve zamanlarda erkekle kadının ailedeki yerini ve ata erkil aile yapısını göstermesi bakımından önemli bir ip ucuur.

İşte kahramanların birbirlerine aşık olmalarının temelinde söz verme (beşik kertme) yatmaktadır. Türkiye'de "beşik kertmesi" tamlamasıyla ifade edilen bu söz verme VI'de "göbek kesme"(GÖZELOV,1993:105), V2'de "etek cırtışma" (MAHMUT-MAHMUT, 1988: 228) ibareleriyle anlatılmaktadır. Kahramanların adları, VI ve V2'de beşik kertme esnasında babaları tarafından verilirken V3'te adlar sonradan verilmektedir. Hikayenin esas kahramanlarına isimleri verilirken adeta onların birtakım özelliklerini ifade eden kelimeler seçilmiştir. Kadın kahramana, ismi her anıldığında güzelliği akla gelmesi için Bayan Sulu (Güzel Hanım) adı verilirken

erkek kahramana anne ve babasının nazarında tek çocuk olmanın getirdiği aşırı sevgi, şefkat, sahiplişme ve özlem duygularıyla birlikte onun yetimliğini ifade edecek şekilde Kozi Körpeş (Körpe Kuzu) ismi uygun görülmüştür. "Körpe" ve "kuzu" kelimelerin halk hafızasında çağrıştırdığı anlamları ifade etmeye gerek yok sanırız.

Kahramanlar üç varyantta da idealize edilmiş tiplerdir. Çok çabuk büyürler; güzellik, yiğitlik, cesurluk, maharetlilik gibi özellikler yönünden akranlarından çok üstündürler. V2'de Kozi Körpeş'in tamamen farklı bir insan olduğunu gösterir, alnında ay yıldız işareti vardır, bütün bu özellikler, kahramanların sıradan insan olmadıklarını, sıradan insanların hikayelere konu olamayacağını söylemektedir. Söz konusu varyantların üçünde de kahramanların yetişmeleri kısa kesilmiştir.

V2'de birlikte büyüyen kahramanlar birbirlerini sevmektedir. VI'de Kozi Körpeş, beşik kertme nişanlısı olduğunu aşık oyununda yendiği arkadaşlarından ve testisini kırmaya çalıştığı bir gelinden öğrenir. V3'te ise babasının yerine han olan Taylak'ın kardeşinden öğrenir, Bayan Sulu ise üvey ablalarından öğrendiği Kozi'ya görmeden âşık olur. Görmeden âşık olma motifinin birçok hikaye ve masalda ve hatta Divân Edebiyatı mesnevilerinde işlendiği herkesçe bilinen bir gerçektir.

Kahramanın su testisini kırmaya çalışması fonksiyonu sadece bu hikayeye has değildir. Aynı fonksiyon Arzu ile Kamber hikayesinde de bulunmaktadır (MAHMUT- MAHMUT, 1988:238; ALPTEKİN, 1984:28). VI'de Kozi bir gelinin su testisini okuyla kırmaya çalışırken Arzu ile Kamber hikayesinin Dobruca varyantında, Arzu Cadının testisini babasının oynaması için verdiği altın topla kırar ve onun bedduasını alır. Arzu ile Kamber hikayesinin Anamur varyantında ise Kamber cadının bardağını okuyla kırar ve bedduasını alır. VI'de testi kırma isteği neticesinde testi sahibinden nişanlısının varlığını öğrenir. Görüldüğü gibi testi kırma fonksiyonu, ufak farklılıklarla her iki hikayede de geçmektedir. Bu ise hikayelerin ortak bir kültürün ürünleri olduğunu anlatmaktadır.

3- Aşıkların Kavuşmasının Engellenmesi

Kozi Körpeş Bayan Sulu'yu ayırmaya yönelik bütün herşey varyantlarda Kozi'nin yetim kalmasıyla başlar. Kozi'nin babası üç varyantta da avda ölür. VI'de avda, oğlu olduğunu öğrenen

baba o sevinçle atını koştururken attan düşer ve boynu kırılıp ölür. V2'de baba, oğlunun doğumundan nice sonra bir gün avda hastalanıp ölür. V3 'te ise Kozi'nın babası daha oğlu olduğunu bile öğrenmeden Sulu'nun babasının ısrarlarına dayanamayarak bir marala attığı okun geri dönmesi sonucunda yaralanarak ölür.

VI'de Bayan Sulu'nun annesi, V2 ile V3'te ise babası Kozi'nın yetimliğini bahane ederek kızlarını ona vermektan vazgeçer ve oradan uzaklara göç ederler. Kız tarafının söz verdiği halde kızlarını vermektan vazgeçip kaçırılmaları motifine Kerem ile Aslı hikayesinde de rastlanmaktadır (YURDATAP,1981: 10; TÜRKMEN, 1983:165). Propp'un yapısal fonksiyon metoduna (GÜNAY, 1975:23-38) göre her iki hikayedeki kız kaçırma motifi de birbirinden farklı değildir. Zaten dikkat edilecek olursa her iki hikayenin başlangıçtan bu noktaya kadar olan fonksiyonları yani iskeleti hemen hemen aynıdır. Farklılıklar iskeletin dış çerçevesinde / süs unsurlarındadır. Bu da yaşanan coğrafya ve hayat tarzından kaynaklanmaktadır. Kerem ile Aslı'da kızın babası (Keşiş), din farklılığını bahane ederek sözünden dönüp kızını kaçırılmaktadır.

Hatırlanacağı üzere bu hikayede olduğu gibi diğer birçok hikaye ve masallarda araya giren engeller, genellikle doğrudan ya da dolaylı olarak kız tarafından kaynaklanmaktadır. Bunu iki temel sebebe bağlamak mümkün olabilir:

- 1- Kız tarafının endişeleri ve rakip
- 2- Erkek kahramanı sınamak

Her şeyden önce kızın anne-babası veren taraftır ve veren tarafın da naz yapmaya birtakım şartlar ileri sürüp isteklerde bulunmaya hakkı vardır. Hikaye ve masallarda belki bir anlamda bu zihniyetin tezahürüne izin verilmiş ve dolayısıyla engeller genellikle kız tarafından çıkarılmıştır.

Uzun süre evlat hasretiyle yoğrulmuş ebeveynler, "biricik" ve "dünya güzeli" kızlarından ebetteki ayrılmak istemezler. Fakat ayrılığın mukadderliği karşısında ebeveynler, kızlarını koruma adına onu, yaşadıkları zamanın en güzel ve en müreffeh hayat tarzını sağlayacağına inandıkları kişiye verme emelindedirler. Zira kızlarının üzülmüş incinmesi, rahat bir hayat sürdürememesi onları da üzecektir. O nedenle anne-baba, kendilerine damat seçiminde oldukça titiz davranır ve titiz davranmış da araya giren engeller ya da bahaneler çoğalır.

Kızın güzelliği karşısında tabii ki talip tek olmayacaktır ve anne-baba, damat alternatiflerini değerlendirirken zahiren kendilerine uygun gördüklerine, kızlarını verme konusunda esas kahramana davrandıklarından daha müteveccih olacaklardır. Bu ise rakibi yüreklendirecek ve iki sevgilinin kavuşmaması için gerekli engelleri biraz daha artıracaktır.

Engellerin bir diğer sebebi de erkek kahramanı sınamaktır. Erkek kahraman fiziki özellikleri yönünden son derece rağbettedir. Ancak evlenmek için bu yeterli değildir. Akıl, güç cesaret ve azim gibi hasletlere de sahip olmak gerekir. Bu hasletlerin hepsi birden zenginliği zaten getirecektir. İşte kız tarafından çıkarılan engeller, başka bir açıdan bakıldığında erkek kahramanın bu özelliklere sahip olup olmadığını anlamaya yöneliktir.

V2'de göç edilen yer belirsizken VI'de "Gara Derya'nın yakınına" (GÖZELOV, 1993: 105) ifadesiyle gidilen yer anlatılmıştır. Buradaki "Gara Derya" muhtemelen Karadeniz'dir. V3'te göç epizodu ayrıntılı bir biçimde anlatılmış, göç sırasında geçilen yerler tek tek sıralanmıştır. Göç, VI ve V3'te kahramanlar daha çok küçükken yapılır. V2'de ise kahramanlar birbirlerini sevdiklerini idrak ettikleri sırada yapılır. Üç versiyonda da Kozi'nın durumdan / göçten geç haberi olur. VI ve V2'de Kozi durumu aşık oyununda yendiği arkadaşlarından, V3'te ise hanın kardeşinden öğrenir. VI'de Kozi beşik kertme nişanlısının kim olduğunu annesinden zorla öğrenir. Zorla öğrenir çünkü annesi biricik evladını bir kızın yolunda kaybetmekten korkmaktadır.

4- Erkek Kahramanın Sevgilisini Araması

Sevgiliyi arama epizodu hikayenin bu versiyonlarında kısa tutulmuştur. Kozi Körpeş Üç versiyonda da annesini razı edemedi Bayan Sulu'yu aramaya çıkar. Kozi VI'de yolda görüp öldürmek istediği kurt ve ayının sözleri üzerine annesini razı etmek için geri döner fakat başaramayıp yoluna devam eder. Kurtla ayının Kozi'ya olan sözleri "*Men senin ananam*" (GÖZELOV, 1993:107) cümlesinden ibarettir. Bu cümleye göre sözlü anlatım türlerimizde sık sık rastladığımız don değiştirme motifi bu hikayede de yer almaktadır. V2 ile V3'te yolda Kozi'nın karşısına çıkan ihtiyarlar ona yardım ederler ve onu geri döndürmeye çalışırlarsa da buna muvaffak olamazlar.

Kozi sonunda üç varyantta da sevdiğinin babasının sürülerine ve çobanlarına rastlar, onlardan sevgilisinin yerini öğrenir. Kozi üç versiyonda da kel bir çoban kılığına girerek Sulu'nun babasının sürülerine çoban olur. Kozi'nin kel bir çoban şeklinde tebdil-i kıyafet etmesi, hafife alınacak bir durum değildir. Kozi'nin esas amacı sevgilisine kavuşmak olduğuna göre öncelikle yapılması gereken Bayan Sulu'ya yaklaşip kendini ona tanıtmaktır. Fakat Bayan Sulu'nun anne-babası kızlarını Kozi Körpeş'e vermek istemediklerinden tanışma işini açıktan açığa yapmak mümkün değildir. Bunun için gizlilik şarttır. İşte bu sebeple Kozi tebdil-i kıyafet ihtiyacını hissetmiştir. Tebdil-i kıyafette çoban kılığına girmenin iki temel sebebi olabilir:

1- Çoban ve çobanlık mesleği yaşanan hayat tarzının gerekli ve alışılmış bir parçası olduğundan bu kılığa girmek tabii ve inandırıcılık sağlamaktadır. Bu da Kozi'nin işini rahat yapmasına yardımcı olacaktır.

2- Çoban, toplumdaki sosyal seviyesi bakımından pek itibara alınan bir tip değildir ve çobandan sosyal seviyesine uygun tavırlar beklenmektedir. O nedenle bir çobandan güttüğü sürü sahibinin kızına talip olma gibi bir tavır asla umulmamaktadır. Hikayede çobanın itibarsızlığını artıran bir özelliği daha vardır ki o da kel olmasıdır. Fiziki yönden bir eksiği olanlara halkın hangi nazarla baktığı malumdur. Kellik de olumsuz bir özellik olduğuna göre çobanın halk nazarındaki itibarı biraz daha azalmaktadır. İşte bütün bunlar Kozi Körpeş'in, sevgilisine daha rahat kavuşabilmesi için gerekli ortamı sağlamaya yöneliktir. O nedenle Kozi, kel bir çoban kılığına girmeyi seçmiştir.

Kozi VI'de çobanı öldürerek yerine geçer, V2'de çobanla yer değiştirir, V3'te ise kendini çoban olarak tanıtır. Kılık değiştirme motifine hemen her masal ve halk hikayesinde rastlamak mümkündür. Örneğin Kamber Arzu'nun düğününe Keloğlan (BOYRAZ, 1990: 25), çingene (MAHMUT-MAHMUT, 1988: 244), derviş ve dilenci (ELÇİNİ 988:168) kılığında gider. Bu hikayenin üç versiyonunda da kel bir çoban kılığına girmeden hareketle, "Keloğlan" imajının yaygın olduğu ve bu versiyonların anlatıldığı yerlerde hayvancılığın önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

5- Aşğın Sevgilisiyle Karşılaşması

Kozi Körpeş üç versiyonda da çobanlık yaparken kendini Bayan Sulu'ya tanıtmaya yollarını arar. VI ile V3'te Bayan Sulu çobanın kimliği konusunda şüphelenmektedir. Şüphesine engel olamayan Bayan Sulu V3'te bir arkadaşını koyun kılığına sokarak sürüleri otlatanın sevgilisi olduğunu öğrenir ve bundan sonra iki âşık buluşmaya başlarlar. Burada Bayan Sulu'nun hikayenin genel havasına göre aktif bir görüntü sergilediği izlenmektedir. Kozi Körpeş V2'de bir gün Bayan Sulu'yu bahçede yalnız yakalar, burada konuşurlarken Bayan Sulu Kozi Körpeş'in alnındaki ay yıldızdan onu tanıır. Burada iki sevgili gizlice buluşup hasret gidermeye başlarlar. VI'de Bayan Sulu evlendirilmek istenir. Hemen bir çok hikaye ve masalda karşımıza çıkan klasikleşmiş engel, burada da uygulanmaya çalışılır. Kozi kendini Bayan Sulu'ya tanıtabilmek için ona bir kuzu vasıtasıyla yüzüğünü gönderir. Kozi bir arkadaşı, sırdaşı olmadığından kuzuyla haber gönderme yolunu seçer. Fakat amacına ulaşamaz. Nedense hayvanlarla konuşmak bana daha çok Süleyman Peygamberin kıssasını hatırlatmakta ve anlatım türlerindeki hayvanlarla konuşma motifinin sözü edilen kıssanın bakiyesi olduğunu düşündürmektedir. yüzük gönderme V3'te de görülmektedir. V3'te Bayan Sulu kendi yüzüğünü Aybaş vasıtasıyla Kozi'ya gönderir. VI'de Bayan Sulu ve Gara Kökkel'in oğlunun düğünü başladığında Kozi evdeki bütün bıçakları toplayıp bir yere gizler. Bıçak lazım olduğunda Kozi Bayan'a üzerinde adının yazılı olduğu bir bıçak verir ve böylece iki âşık birbirleriyle tanışmış, karşılaşmış olurlar.

6- Sevgilinin Başkasıyla Evlendirilmek İstenmesi veya Yeniden Ayrılık

Birinci versiyonda Kozi'nin Bayan'a gönderdiği yüzük yanlışlıkla Bayan'ın yengesinin eline ondan da ağabeyine geçer. Böylece Bayan'ın ailesi Kozi Körpeş'in yakınlarında olduğunu öğrenir. V2'de çobanlarının Kozi Körpeş olduğunu Bayan Sulu'nun annesi anlayıp kocasına haber verir. V3'te Bayan'ın babasının sürülerini susuzluktan ve kıtlıktan kurtardığı için Bayan'la evlenme Sözü alan Kodar Bayan'ın Kozi'yı sevdiğini öğrenir ve onu düelloya davet eder, fakat yenilir. Böylece Kozi Körpeş'in kimliği ortaya çıkınca onu bertaraf etme yolları aranır. Kozi'nin kimli-

ğini öğrenen Bayan, Gara Kökkel'in oğluyla evlenmekten vazgeçerek Kozi'yla bir geceyi beraber geçirir. Bayan'ın babası gelini vasıtasıyla bu durumu öğrenince düğüne hız verilmesini ve düğünde Kozi'nın öldürülmesini ister. V3'te Karabay'ın arkadaşının köyündeki düğünde, iki âşğın arasındaki ilişkiler iyice ortaya çıkınca Kozi düğünde öldürülmek istenir. Dikkat edileceği üzere bu iki versiyonda âşığı öldürmek için hazırlanan tuzak bir düğünde icra edilmek istenir, çünkü kalabalıkta Kozi'yı öldürmek daha kolay olacaktır. Düğünlerden biri ise Bayan'ın başkasıyla evlendirilmek istendiği düğündür. Kozi'nı öldürmek için hazırlanan plan, V2'de de düğüne benzer bir şenlikte uygulanmak istenir.

İki âşığı ayırmaya yönelik engellerden birisi de sevgilinin başkasıyla evlendirilmek istenmesidir. Bu motifin masal ve hikayelerde var olduğunu söylemek malumu ilâmdan başka birşey değildir sanırız.

Üç versiyonda da Kozi Körpeş düğün ya da düğüne benzer bir şenlikte zehirlenerek öldürülmek istenir. Ancak Kozi VI ve V2'de Bayan'ın V3'te ise Bayan'ın üvey ablalarının yardım ve uyarılarıyla tuzaktan kurtulur. Yine burada kadın kahramanların aktifliği, erkek kahramanın pasifliği söz konusudur.

7- Kahramanların Sonu

Kozi Körpeş VI'de atıyla kaçarken dikkate almadığı bir çocuğun okuyla yaralanır. VI ile V2'de Kozi ile Bayan birbirleriyle, konuşan bir kuş vasıtasıyla haberleşirler. VI'de Bayan Sulu'nun yengesi yine aktiftir; Bayan'ın elbisesini giyerek kuşu yakalar. Kuşa Kozi'nın yerini öğrenmek için eziyet ederlerse de bunu başaramazlar. Sonunda bir falcının verdiği öğütle kuşu öldürürler ve kuş öldüğünde hepsi bir anda Kozi'nın yanında olurlar. V2'de kuşu yakalayan Bayan'ın babasının adamlarından birisidir. Bu versiyonda kuşa olanca eziyeti ederler fakat Kozi'nın yerini öğrenemezler. Sonunda öldürülme tehdidiyle Kozi'nın yerini kuştan öğrenirler. Bu, haberci konuşan kuş motifi masallara hastır ve V3'te bu motif yer almamaktadır. Burada kuşun üstlendiği görevi, başka masal ve halk hikayelerinde kimi zaman ya âşğın ya da sevgilinin sırdaşı veya arkadaşı üstlenmektedir.

Üçüncü versiyonun musannifi olan Ozan Bisembay burada şahsî tercihini kullanıp âşıkları

kavuşturduğu için versiyonun bundan sonrası diğerleriyle farklılık arz etmektedir. Bu üçüncü versiyonda, Bayan'ın güzelliğini duyup onunla evlenmek arzusuyla gelen ve fakat Kodar'a esir düşen doksan yiğitten olan Kösem San esaretten kurtulunca Kozi ile dost olur. Kodar, ağacın altında uyuyan Kösem Sarı'yi Kozi zannederek öldürür. Bunun üzerine Kozi Körpeş, Kodar'ı ve Bayan'ın babasını öldürür. Kozi ile Bayan'ın aşklarının gizli meyvesi dokuz yaşına basmıştır. Kozi oğlunu memleketine gönderir ve onu orada han seçerler. Kozi ise Bayan'la mutlu bir hayat sürer. Ozan Bisembay hikayeyi, ustaca hazırlanmış, ani bir bitiş epizodu ile sonlandırmıştır.

V2'de Kozi'nın başı karşılığında Bayan'la evlendirilme Sözü alan birisi Kozi'yı uykuda yakalayıp onun başını keser. Bunu gören Bayan, bir tertiple Kozi'yı öldüreni bir kuyuya atar ve kendisini bıçağıyla öldürür, Kozi'yla yanyana gömülür. Bayan'ın babasının çobanı Kozi'nın katilini kuyudan çıkarıp öldürür. Kuyuya atılma motifi Yusuf peygamberin kıssasını çağrıştırmaktadır.

VI'de Garahan'ın adamları ne kadar uğraşırlarsa da Kozi Körpeş'i öldüremezler. Sonunda Kozi, ancak kendi kılıcıyla öleceğini söyler ve onlar da Kozi'yı öldürürler. Masallarda sık sık karşımıza çıkan sihirli kılıç motifi bu hikayeye de girmiştir.

Kozi'nın öldüğünü duyan Bayan kendisini Kozi'nın bıçağıyla öldürür. Bayan'ın öldüğünü gören Gara Kökkel'in oğlu da kendini aynı bıçakla öldürür ve iki âşğın arasına gömülür.

8- Ölüm Sonrası Oluşan Efsaneler

Kozi Körpeş Bayan Sulu hikayesinin VI ve V2 varyantında âşıkların ölümünden sonra mezarları ile ilgili etiyolojik mahiyette birtakım efsaneler (ÖZDEMİR,1986,C.2:305-310)

meydana gelmiştir. Kozi ile Bayan'ın kavuştuğunu gösteren üçüncü versiyonda bu epizot yoktur. Mukayesesini yapmaya çalıştığımız ilk iki versiyonda Kozi ile Bayan kabre konulduktan bir müddet sonra onların mezarları üstünden birer bitki çıkar ve bu bitkiler birbirlerine kavuşmak için uğraşırlar. Fakat rakibin mezarından çıkan kötü bitki âşıkların mezarından çıkan bitkileri ayırır. Âşıkların ve rakibin mezarından bitki çıkması motifi birçok eserde görülen yaygın bir örnektir. Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber, Olcabay minen

Keşimcan'da görülen bu motifin benzerlikleri dikkat çekicidir.

Tabloda görüldüğü gibi âşıkların mezarlarıyla ilgili efsane, yukarıda sıralanan hikayelerde ve bu hikayelerin versiyonlarında ufak farklılıklarla birbirinin aynıdır.

Kozı Körpeş Bayan Sulu hikayesinin birinci versiyonunda, âşıkların mezarıyla ilgili yukarıdaki tabloda verilen motifleri destekleyici bir motif daha bulunmaktadır: Bu versiyonda âşıkların mezarı bir çayın iki yakasındadır. Geceleri bu çayın üstünde iki örek birbirlerine doğru yüzerler fakat tam kavuşacakları sırada siyah bir kuş gelip bu iki ördeği ayırır.

Diğer hikayelerde ve onların versiyonlarında âşıkları ve rakibi simgeleyen bitki iken bu versiyonda bitkinin yanı sıra hayvan da aynı görevi üstlenmiştir.

Bu motifin tenasüh inancının bir bakiyesi olabileceği düşünülebilir.

Buraya kadar yapmış olduğumuz epizot karşılaştırması varyantlarda şöyle bir ortak yapı arz etmektedir.

1- Varyantların üçünde de kahramanların ailesi zengin ve iktidar sahibidir. Kahramanların babaları bir vesile ile ev dışına çıktıklarında çocuklarının doğduğunu öğrenir ve onları beşik kertme nişanlı yaparlar.

2- Erkek kahraman yetim kalınca kız tarafı kızını vermekten vazgeçip o diyardan göç eder.

3- Erkek kahraman sevgilisini annesinin rızalığını alamadan aramaya çıkar ve belki de bu yüzden vuslata ermeden ölür.

4- Erkek kahraman sevgilisini görme uğruna çobanlık yapar ve günün birinde iki sevgili bir şekilde tanışır.

5- Durumu öğrenen kızın ailesi erkek kahramanı öldürmeye kasteder ve fakat kahraman sevgilisinin yardımıyla kendisine kurulan tuzaktan kaçır, kurtulur.

6- Bir müddet sevgilisi ile haberleşen erkek kahraman (V3 hariç) sonunda öldürülür.

7- Sevgilisinin öldüğünü gören "Bayan" kahraman da (V3 hariç) kendisini öldürür. Bu arada rakip de öldürülür.

8- Âşıkların ve rakibin karakterleri ya da yaşadıkları hayatı simgeleyen birer bitki mezarlarının üstünden boy verir.

Kozı Körpeş Bayan Sulu hikayesinin üçüncü versiyonu tamamen manzum olduğu için diğer iki varyantın şiirleriyle bu versiyonun şiirlerini karşılaştırmak mümkün değildir. Söz konusu diğer iki versiyonun şiirleri ise vezin, kafiye ve ölçü gibi kesin kurallara bağlı olarak yazılmadığı için yapı bakımından aynılık arz etmemektedirler. Bu iki versiyonda şiirlerin benzeştiği cihet muhteva bakımındandır. Her iki versiyonda da şiirler ilk defa Kozı'nın annesinden sevgilisini aramak için izin istediği epizotta geçmektedir. İki versiyonun bu şiirlerinde anne yaşadıkları yerin ve hayatın güzelliklerini Kozı'ya söyleyerek onu vazgeçirmeye çalışmakta Kozı ise neye mal olursa olsun yola çıkacağını söylemektedir. Bundan sonra geçen ve az sayıda olan şiirler Kozı ile Bayan'ın tanışmalarına yöneliktir.

Masal ve halk hikayelerinin iskeletini fonksiyonlar oluşturmaktadır. Fonksiyonlar değişmez ama zaman, mekan, kahramanlar ve vasıtalar değişebilir. Yukarıda karşılaştırması yapılmaya çalışılan üç versiyonun fonksiyonlarının aynı olduğunu ve bu hikayenin fonksiyonlarının da başka halk hikayeleriyle benzeştiğini dikkatlere sunmak isteriz. Tahir ile Zühre ve Arzu ile Kamber hikayesinin birbirine çok benzediği öteden beri bilinmektedir (EKREM, 1986, C.2:93-99). Kozı Körpeş Bayan Sulu hikayesinin de Kerem ile Aslı ve Tahir ile Zühre hikayesinin epizotlarının çoğunun birbiriyle aynılığı araştırmacıların ortak kanaatidir (TÜRKMEN,183:164-165). bütün bunlardan hareketle Kozı Körpeş Bayan Sulu, Tahir ile Zühre ve Arzu ile Kamber hikayelerinin aynı kaynaktan çıkan bir hikaye olduğu zamanla bu hikayenin değişik mekan ve zamanlarda farklı kültürlerin etkisi altında kalarak değiştiği ve temelde aynı, teferruatta farklı başka başka hikayeler olarak karşımıza çıktığı düşünülebilir

	Kozi Körpeş Bayan Sulu		Olcabay minen Keşimcan		Tahir ile Zühre		Tahir ile Zühre	
	VI	V2	vı (1)	V2(2)	VI (3)	V2(4)	Vı(5)	V2(6)
Âşıkların Gömülmesi	Âşıklar bir çayın iki yakasına gömülürler	Yanyana iki mezara gömülürler	Yanyana iki mezara gömülürler	Aynı mezara gömülürler	Âşıklar yanyana iki ayrı mezara defn edilirler	Yanyana iki ayrı mezara gömülürler	Yanyana gömülürler	İki sevgili aynı mezara gömülür
Rakibin Gömülmesi	Âşıkların mezarı yakınına gömülür	Âşıkların mezarının arasına rakibin kanı damlar	Âşıkların mezarlarının yanına gömülür	-	Âşıkların mezarının başucuna gömülür	Âşıkların mezarının yanına gömülür	Âşıkların mezarının arasına kanı damlar	Âşıkların mezarının yanına gömülür
Âşıkların Mezarından Çıkan Bitkiler	Her iki âşığın mezarından birer ağaç çıkar	İki âşığın kabrinde de kadife güller ve çiçekler biter	Âşıkların mezarından birer çınar fidanı boy verir	İki bitki çıkar	Zühre'nin mezarından beyaz, Tahir'in mezarından ise kırmızı bir gül fidanı çıkar	İki âşığın mezarında gül fidanları biter	-	Sevgililer in mezarında n iki gül çıkar
Rakibin Mezarından Çıkan Bitkiler	Dikenli bir dal çıkar	Kuşburnu çıkar	Sarmaşık güllü çıkar	-	Kara çalı çıkar	Kara çalı çıkar	Çakır diken çıkar	Kara çalı biter
Çıkan Bitkilerin Fonksiyonu	Ağaçlar birbirlerine kavuşmaya çalışırken dikenli bitki araya girer	Güller birbirine kavuşmaya çalışır, kuşburnu ayırır	Çınarlar birleşip tek bir çınara döner, sarmaşık araya girer	İki bitki birbirine dolanıp tek ve büyük bir ağaç olur	-	-	-	Birleşme ye çalışan gülleri bu çalı ayırır

¹ YILDIRIM, Dursun, "Pamir'de Bir Kırgız Destanı, Olcabay minen Keşimcan", **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C.II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982, s.484.

² A.g.e., s.486.

³ TÜRKMEN, Fikret, **Tahir ile Zühre**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s.248.

⁴ KASIM, Naci, **Tahir ile Zühre**, İstanbul Maarif Kütüphanesi, İstanbul, 1975, s. 76-77.

⁵ TERZİBAŞI, Ata, **Arzı Kamber Matah**, Fatih Matbaası, 3. Baskı, İstanbul, 1971, s.39.

⁶ ELÇİN, Şükri, **Halk Edebiyatı Araştırmaları.C.II**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 168-169

ACIKLAMALAR

• Kozi Körpeş, Bayan Sulu; Körpe Kuzu, Güzel Hanım anlamlarına gelmektedir. Türkiye'de de buna benzer - Kuzu, Kozibey, Güzel, Adıgüzel, gibi isimlerin konulduğu bilinen bir gerçektir. Hatta "Güzelağa", "Boyugüzel", "Saçigüzel" şeklinde hitap sözleri de kullanılmaktadır. Bkz. Aydil EROL; Şarkılarla Şiirlerle Türkülerle ve Tarih" Örneklerle Adlarımız, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1992.

• Kazakistan versiyonunda "Kozi Körpeş Bayan Sulu" şeklinde bir imla ile yazılan bu kelimeler diğer versiyonlarda lehçe farklılığı nedeniyle "Kozikörpeş Bayansulu", "Kozikürpeş Bayansulu" biçimlerinde geçmektedir. Epizotlar verilirken versiyonların kendi imlası korunmuş diğer kısımlarda Kazakistan versiyonunun imlası kullanılmıştır.

KAYNAKLAR

- AHUNDOV, Ehliman
1961
(*Azerbaycan sahasında anlatılan halk hikayeleri için bkz*) **Azerbaycan Halg Dastanları I, II**, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı.
- ALPTEKİN, Ali Berat
1984
"Arzu ile Kamber Hikayesi", **Türk Folkloru**, Sayı.61, Ağustos, (Anamur varyantı).
Güz 1992
"Kazak Folkloru ve Halk Edebiyatı Hakkında Doç. Dr. Şakir ÜBRAYEV ile Bir Sohbet", **Milli Folklor**, 15, Ankara.
- BAŞGÖZ, İlhan
1986
"Hikaye Anlatan Âşık ve Dinleyicisi -Değişik Dinleyici Kitlelerinin Hikaye Anlatımına Etkisini İnceleyen Bir Deneme-", **Folklor Yazıları**, Adam Yayınları, İstanbul.
- BOYRAZ, Şeref
1990
"Arzu İle Kamber'in Tat Köyü Rivayeti", **Erciyes Dergisi**, Yıl: 13, Sayı: 151, Kayseri.
- ÇINAR, Ali Abbas
1996
Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler, Muğla Üniversitesi Matbaası, Muğla.
- DİMİTRİEVA; L. V.
1981
Barabin Tatarlarının Nağilları, Yazık Barbarinskili Tatar, Leningrat.
- EFENDİYEY; Paşa
1992
Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı, Maarif Neşriyyatı, Bakı.
- EKREM, Mehmet Ali
1986
"Arız (Arzu) Üle Kamber", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. E. Halk Edebiyatı, Kültür ve Turizm Bakanlığı MÜFAD Yayınları, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü
1988
Halk Edebiyatı Araştırmaları, Cilt:II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÖZELOV, Fuzulî
1993
(Tertib Edip Azerbaycan Türkçesine çeviren) Zaman Zaman İçinde Türk Halglarının Nağilları, Bakı Yazıcı.
- GÜNAY; Umay
1975
(Propp metodu hakkında bilgi için bkz.) **Elazığ Masalları** (İnceleme), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- KAPLAN; Mehmet
1991
(Sözü edilen tiplerin özellikleri için bkz.) **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3** Tip Tahlilleri, Dergah Yayınları, II. Baskı, İstanbul.
- MAHMUT, Nedret- MAHMUT, Enver
1988
Bozcigit (Dobruca Tatar Masalları), Kriterion Kitabüyi, Bucureşti.
- MÜREHMEDOV, Eziz
1978
Edebiyatşinaslıg Terminler Lügeti, Maarif Neşriyyatı, Bakı.
- ÖZDEMİR, Hasan
1986
(Etiyolojik efsaneler hakkında geniş bilgi için bkz); "Etiyolojik Türk Halk Efsaneleri", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi
- RADLOFF; Wilhelm
1995
Manas Destanı, (Yayına hazırlayan: Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali), TÜRK-SOY Yayınları Ankara.

-
- SEYDEHANOV, Köbey
1985 **Kozi Körpeş Bayan Sulu, Jalın Baspası, Almatı.**
- TIKA
1993 Kazakistan ve coğrafyası için bkz. **Kazakistan Ülke Raporu**, Yayınları, Pelin Ofset, Ankara.
- TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ
DEVİRLER / İSİMLER / ESERLER / TERİMLER
1981 *(Türkiye sahasında anlatılan halk hikayeleri için bkz.), "Halk Hikayesi, Hikayeleri" maddesi, Dergah Yayınları, İstanbul, Cilt: 4.*
- TÜRKMEN, Fikret
1983 **Tahir ile Zühre**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TÜRKMEN; Fikret
1983 **Tahir ile Zühre**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- YURDATAP; Selami Münir
1981 **Tam Kerem ile Aslı Resimli Büyük Halk Hikaye-si-**, Şenyıldız Yayınevi, İstanbul.